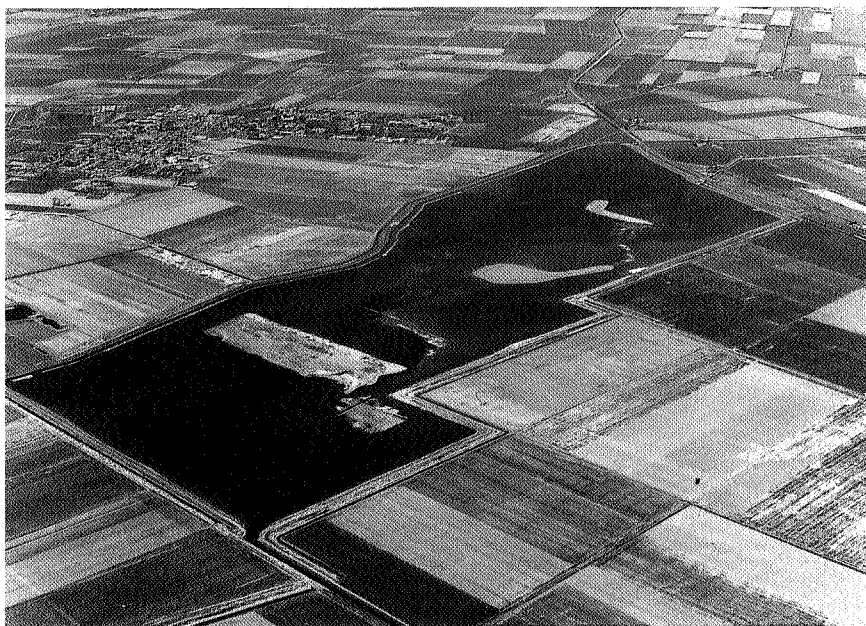

HONDSHALSTERMEER

problematisch tussen huwelijk
tussen waterschap
en Staatsbosbeheer

Hondshalstermeer

Truus Vermeer

In 1980 werd in het kader van de ruilverkaveling Nieuw-Scheemda 160 ha z.g. 'marginale landbouwgrond' tussen Wagenborgen en Nieuwolda onder water gezet met de bedoeling enerzijds de boezemcapaciteit van het plaatselijke waterschap te vergroten en anderzijds een interessant natuurgebied in het, wat dat betreft schaars bedeelde Oldambt, te scheppen.

FOTO: AEROFOTO ELDE

Na een hoopvolle start in de eerste drie, vier jaar is de ontwikkeling van het Hondshalstermeer echter zorgwekkend: waterplanten en rietkragen verdwijnen en de soortenrijkdom aan vogels gaat achteruit. Belangrijke rol daarbij speelt het feit dat het natuurbeheer géén invloed heeft op waterpeil en waterkwaliteit: het huwelijk tussen waterschap en staatsbosbeheer dreigt te mislukken of op zijn minst onvruchtbaar te blijven.

Eenden in het meer

Bij de inrichting tien jaar geleden is met name gedacht aan het scheppen van een aantrekkelijk milieu voor vogels: het meer zou als rustplaats en fourageergebied dienen voor o.m. eendensoorten, als broedterrein voor vogels die thuis zijn in moerasgebieden en mogelijk als fourageergebied voor steltlopers (1).

Met het oog daarop werden drie eilanden aangelegd, die tevens een functie zouden vervullen in het breken van de golfslag op het zich in ZW-NO-richting uitstreckende meer. De glooiende taluds van eilanden en kaden en andere

ondiepten zouden periodiek droogvallen en zo een fourageergebied voor steltlopers vormen, terwijl op andere delen van die taluds riet zou kunnen groeien.

Om de natuur zoveel mogelijk kans te geven werd gekozen voor absolute rust: géén recreatie, jacht of visserij.

De ontwikkeling in de eerste jaren voldeed ruimschoots aan de verwachtingen: er ontstonden rietzones en opvallend grote veenwortelvelden (meerdere hektares). Er kwamen tientallen vogelsoorten, die duidelijk voorkeur

vertoonden voor de slijkige oevers van eilanden en kaden en de rietzones.

Na drie jaar kon het meer beschouwd worden als een relatief rijk vogelgebied in Oost-Groningen, zowel wat betreft broedvogels (o.a. fuut, kluut, kleine plevier, grutto, tureluur, kemphaan, visdief, zwarte stern) als doortrekkers (o.a. verschillende soorten strandlopers, zilverplevier, pijlstaart, smient, middelste en grote zaagbek). Direct werden echter ook de nadelen van het onbeheersbare waterpeil in het meer duidelijk. Futenesten bijvoorbeeld spoelden door verhoging van het peil uit of kwamen onder water te staan en de voedselrijke slikken waren net onder water verdwenen op het moment dat de jonge kluten uitkwamen, met grote sterfte als gevolg. In de tweede helft van de jaren tachtig kwam er een duidelijke kentering in die eerste hoopvolle ontwikkeling. Hoewel uiteraard rekening gehouden werd met het verdwijnen van pionierssituaties en een bepaalde successie op weg naar een stabielere situatie kun je stellen dat er in het Hondshalstermeer een aantal dingen misliepen, waardoor de waarde ervan als natuurgebied teleurstelt.

Illustratief is het lijstje van 8 soorten broedvogels, behorend tot de lijst van bedreigde en karakteristieke broedvogels in Nederland (z.g. rode lijst-soorten, Osieck 1986) en hun ontwikkeling in het Hondshalstermeer:

zomertaling	- t/m '84 aanwezig (1 paar) daarna weg.
bruine kiekendief	- vanaf '86 aanwezig 1-2 paar.
kluut	- vanaf begin aanwezig (>100 paar) sterke jaarlijkse afname.
kemphaan	- t/m '83 broedvogel, daarna weg.
grutto	- t/m '85 5-10 paar, daarna nihil.
tureluur	- idem.
zwarte stern	- t/m '84 1-2 jaar, daarna weg.
rietzanger	- lijkt toe te nemen.

De klutenkolonie, die zich aanvankelijk op één van de eilanden vestigde werd na één jaar verdrongen door een grote kokmeeuwenkolonie, die in de topjaren '84/'85 4500 paar telde, maar nu op haar beurt ook weer vrijwel verdwenen is. De in eerste instantie gevestigde soorten met een voorkeur voor pionierbegroeiing werden opgevolgd door soorten die van een hogere begroeiing houden, maar deze zijn nu op hun beurt verdwenen.

Van de bij het meer voorkomende broedvogels die landelijk tot de categorieën zeldzaam of schaars behoren (BSP, SOVON '85) lijken zich alléén tafeleend, kuifeend, bruine kiekendief, visdief en rietzanger te kunnen handhaven.

Dat neemt niet weg dat het Hondshalstermeer een oase is voor pleisterende trekvogels als kleine zwaan, bergeend, nonnetje, grote zaagbek en grote aantallen wintertaling, pijlstaart en wilde eend.

Overvalslag

FOTO: TRUUS VERMEER

Uitzicht vanuit schuilhut aan de z.o. zijde van het meer

FOTO: TRUUS VERMEER

Wat ging er fout?

In de eerste plaats is de bodem van het meer ingeklonken, waardoor de gemiddelde diepte toenam. De bodem van het gebied bestaat uit een dunne kleilaag op veen: indertijd bestemd tot marginale landbouwgrond omdat de draagkracht ervan onvoldoende zou zijn voor zware landbouwmachines. Waarschijnlijk is het gewicht van het water voldoende om deze bodem flink in te doen klinken. Ook kan bodemdaling onder invloed van aardgaswinning een rol spelen.

Hoe dan ook, de bodem daalde zodanig, dat de kaden meerdere malen verhoogd moesten worden.

Daarbij komt (als tweede punt) dat het waterpeil sterker fluctueert dan van oorsprong verwacht werd en dat bij het lozen van water grote stroomsnelheden optreden. Gevolg van dit alles is dat de glooiende taluds verdwenen zijn, dat oorspronkelijke hoogteverschillen in de meerbodem verdwenen zijn en dat bij lage waterstanden vrijwel geen slikken meer droogvallen. De oevers zijn steil geworden en oever- en waterplanten kunnen zich niet handhaven.

Een derde ongunstige faktor is de waterkwaliteit: door zijn boezemfunctie wordt het meer steeds aangevuld met voedselrijk landbouwwater uit de omgeving, dat bovendien nog enigszins brak is. Géén gunstige voorwaarde voor een soortenrijke ontwikkeling.

In de vierde plaats is bij het beheer van twee van de drie eilanden de oorspronkelijke opzet: maaien, hooien en afvoeren na het broedseizoen, om praktische redenen losgelaten. Daarvoor in de plaats kwam extensieve beweiding. Hierdoor is een verrijging van de vegetatie opgetreden. De huidige begroeiing met liesgras en pitrus is voor de meeste vogels niet geschikt als broed- of voedselbiotoop. Daarbij komt dat

de rijke, gestoorde bodem van de eilanden geen gunstige voorwaarde vormt voor een verschrapping van de vegetatie.

Bij bestudering van de oorspronkelijke plannen blijkt dat bij de aanleg van het Hondshalstermeer behoorlijk is bezuinigd. De eerste tekeningen voorzagen in meer rielkragen, biezenvelden en grotere eilanden. Bij een dergelijke opzet zouden er meer buffers geweest zijn tegen wind, golfslag en stroom. Helaas was indertijd het budget van de ruilverkaveling niet toereikend om deze plannen uit te voeren. Nu is echter veel geld nodig om verdere afslag van de oevers te voorkomen.

Konklusie bij Staatsbosbeheer: Voor het scheppen van een natuurgebied in een kultuursteppe als het Oldambt is véél geld nodig. Gekeken moet worden naar referenties in soortgelijke gebieden, in dit geval bv. het Schildmeer, en die ingrediënten moet je in het recept brengen. Daarnaast is een zorgvuldige uitvoering van groot belang: door een misverstand werd in het Hondshalstermeer een op het ZO geplande steilrand voor oeverzwaluwen op het ZW aangelegd.

Tenslotte zijn door zowel SBB als Waterschap de konsekventies van de samenwerking van te voren onvoldoende ingeschat. Het waterschap zou graag aan de wensen van het natuurbeheer tegemoet komen, maar kan niet anders: er is geen ruimte om de peilfluctuaties elders op te vangen.

Toekomst Hondshalstermeer

Vast staat dat door Waterschap, Herinrichting Oost-Groningen en het ministerie van LNV één tot drie miljoen geïnvesteerd zal worden in een kadeverbetering aan de N- en NO-zijde: ± 5

meter uit de oever worden schanskorven (netten, gevuld met stenen) geplaatst, waarachter grond aangebracht wordt voor een begroeiing met riet. Verder werkt het SBB aan een nieuw beheersplan waarin een duidelijke keus gemaakt zal moeten worden tussen verschillende opties. De twee uitersten:

- Intensief beheren t.b.v. weidevogels en steltlopers, of
- zoveel mogelijk spontane processen hun gang laten gaan en mikken op een ontwikkeling tot moerasbos met de daarbij behorende vogels.

De tweede mogelijkheid is wellicht wat minder kostbaar dan de eerste en kan toch een situatie opleveren die de moeite waard is. Er zullen dan voorwaarden geschapen moeten worden om riet en moerasbosjes tot ontwikkeling te laten komen. Welke optie ook gekozen wordt, het sleutelwoord is diversiteit. Monotone situaties zijn niet alleen minder interessant maar leveren ook het gevaar op van plaagsoorten: kokmeeuwen, wilde eenden en muggen in te grote aantallen. Een heel ander toekomstbeeld voor het Hondshalstermeer komt uit de hoek van het gemeentebestuur van Scheemda: wethouder Pieter Drenth zou het meer tot 350 ha willen vergroten om er een trekpleister voor de recreatie van te maken, geheel in de lijn van de gedachten van gedeputeerde Beukema.

Op zichzelf staat het SBB niet negatief tegenover dit soort plannen, mits er een zonerings aangebracht wordt tussen recreatie- en natuurgebied. Een vergroting van het meer betekent een grotere boezemcapaciteit en dus minder peilfluctuaties. Zelfs zou gedacht kunnen worden aan een gescheiden waterhuishouding van natuur- en recreatiegebied, waarbij het laatste alle peilfluctuaties opvangt.

Het zal duidelijk zijn: de toekomst van het Hondshalstermeer is sterk afhankelijk van de financiële middelen die er, uit welke pot dan ook, voor beschikbaar komen. Daarmee is overigens niet gezegd dat het meer in zijn huidige vorm geen functie zou hebben: het is, óók nu, een duidelijke bijdrage tot de natuurwaarde van het grootschalige kultuurlandschap in het Oldambt.

Wellicht is het wél zinvol de ontwikkeling van het Hondshalstermeer zorgvuldig te bestuderen alvorens tot onderwaterzetting van grote delen van Oost-Groningen over te gaan. De natuur laat zich minder makkelijk dwingen dan was voorzien.

Literatuur

1. Jan Jaap Hoofst en Henk Post: 'Natuurbouw in Groningen', Noorderbreedte 1979, nr. 6.
2. Henk Hut: 'Flora en fauna in het Hondshalstermeer', intern rapport SBB, 1990.
3. Wim Weijman: 'Het Hondshalstermeer, een nieuw natuurgebied in Groningen', De Levende Natuur, 85e, jrg. nr. 5.